

KÖNYVISMERTETÉS.

Benedek Marcell: Délsziget avagy a magyar irodalom története.
Budapest, Révai, év. n. K. 8-r. 375 l.

Ez a furesa című könyv, mint a szerző mondja, három „műfaj”-t kever össze: az irodalomtörténetet, a regényt és a drámát. A drámához csak annyi köze van, hogy — mint a régimódi regényekben is látjuk — a dialogusok élére kiírja a beszélők nevét. A regény pedig a következő:

Egy Délamerikába igyekvő luxushajón megismerkednek egymással Érdy tanár, Szentmártoni Marianne bárónő és Pongrác Miklós mérnök. A tanár, aki eltitkolja bárói rangját (!?), azért megy ki Amerikába, mert tíz év óta nincs katedrája (valószínűleg a kommunizmus utáni „fehér terrort” volt valami baja), és sehohsem mondhatja el, amit akar. Pongrác „meggyőződéses szocialista”, elcsapták a gyárból, tele van keserűséggel, ezért vándorol ki. Marianne már kapitalista; valamilyen örökség kedvéért utazik ki, de nagyon felvilágosult, ultramodern gondolkozású kapitalista. Egyebet sem tesz negyed-félszáz lapon keresztül, minthogy Dosztojevszkit olvassa, (miért éppen Dosztojevszkit, miért nem a legmodernebb külföldieket?) s természetesen lenézi a magyar irodalmat. — Tyhű, terringettét — gondolja erre a maradi és konstruktív irodalomtörténetíró — mi lesz itt?! Jaj neked szegény régibb magyar irodalom!

Ne tessék előre megijedni, nem lesz semmi baj, mint az alábbiakból kiderül.

Érdy modern gondolkozása és óriási világirodalmi tájékozottsága ellenére (hat nyelven beszél!) rajongója a magyar irodalomnak, s jobban lelkesedik érte még, mint irodalomtörténetünk atyja, Toldy Ferenc. Minden törekvése az, hogy a két fiatal ellenséget irodalmunk igazi barátjává tegye és ezért elkezd nekik prelegálni a hajón, majd a hajótörés után egy éppen akkor keletkezett vulkanikus szigeten, ahová hajójukkal együtt kivetődnek (ezt keresztelik el Vörösmarty tiszteletére, Délszigetnek), s prelegál mindaddig, amíg a sziget újra el nem süllyed s őket a mentőhajó fel nem szedi.

A regény, mint látjuk, alig több a semminél, csak kerete a harmadik „műfaj”-nak, az irodalomtörténetnek.

Lássuk tehát, mi az a sok új gondolat s az eddigi megállapításokat felforgató forradalmi áttértékelés, amelyekért ezt a derék öreg professzort kiüldözték hazájából.

Itt aztán nagy meglepetés ér bennünket. Érdy irodalomtörténetének kb. a XX. századig terjedő része becsületes, ókonzervatív irodalomtörténet. Az öreg úr majdnem minden írónkért lelkesedik, mindenkit dícsér, magyaráz, méltányol, s diadalmasan veri vissza Marianne gúnyosan fölényes megjegyzéseit, s a mindent marxista szemüvegen át néző egyoldalú és irodalmilag

műveletlen mérnökét. Valósággal «át van itatva irodalommal», mint Marianne mondja róla, s igazán jól tudja az irodalomtörténetet. Csak egy-két apróbb tévedését vettem észre.¹ Ezt nem rójuk föl a szerzőnek, s elismerjük, hogy Érdy jól ismeri irodalmunkat és lelkesen beszél róla. A *Halotti beszédet* megkapó szónoklatnak tartja. Tinódinak elénekli egypár krónikáját, hogy bebizonyítsa hatásos voltukat, egy iskolakönyv szárazságával sorolja el a széphistóriákat, magasztalja Balassit, akit a «hatásbogarászók szétszedtek s nem raktak megint össze.» Magasztalja a *Zrinyiász* kompozícióját és jellemfestő erejét, Pázmány prózáját, a kuruc költészetet s megvédi Berzsenyit a dagályosság vádja ellen. Kisfaludyt leszólja mint drámaíró, de különben elismeri úttörő érdemeit. Lelkesen szól Vörösmarty «tragikus» lírájáról, bizonygatja, hogy Petőfi nem volt szocialista (általában igen józanul hadakozik Pongrác korlátolt és alacsony szocialista felfogása ellen), bírálja az *Apostolt*, helyesen értékeli Tompát: nem volt nagy költő, de allegóriái s egyes más versei igen szépek stb. Harcol az ellen a nézet ellen, hogy Arany józan költő s rámutat lelki küzdelmeire, a lelke mélyén rejtőző titkos tragédiákra. Petőfi hozzá képest mennyivel józanabb! Megvédi Madáchot a *Faust*-utánzás vádja s Jókait kritikussai ellen, elismeri Kemény formai nehézkességét, de dicséri mélységét stb. stb.

Mindez nem új, véli az olvasó — és igaza van. Érdy-Benedek alig tér el itt-ott az eddigi irodalomtörténeti kézikönyvek, monográfiák és tanulmányok felfogásától. Hogy a középkor szerinte a XVII. és XVIII. században is tart, inkább elméskedés, mint komoly állítás; hogy Keménynek olyan rettentő rossz volna a stílusa, s ezért «móriczssigmondi prózává» kellene átdolgozni, azt a szerző maga sem hiszi. Hogy folytonosan Ady-párhuzamokkal hozakodik elő, az Adynak nem használ, de Balassinak, Petőfinek sem árt. Hogy a *Halotti beszédet* elmondó középkori barát, Szenci Molnár Albert, Bessenyei «nyugatosok» voltak, olcsó szellemeskedés. Az sem igaz, hogy Jósika már csak az iskolában él, hiszen még a munkások is olvassák (l. a Magyar Szemle idei szeptemberi füzetét). Gyulai finom novella-stílusa sem érzik bizony «kopottnak, avultnak Jókaihoz képest». — Mindössze ennyi az Érdy forradalmisága. Ezek miatt bujdosott ki Amerikába?

A szerző érdeme csak az, hogy a régi igazságokat a párbeszédes formában élénkebben fordulatosabban, helyenként elmésen mondja el, és hogy irodalmunk igazi értékeiről szerető megértéssel, melegen beszél.

Sokkal kevesebb elismeréssel szólhatunk munkájának újabb irodalmunkat tárgyaló részéről. Itt kisiklik lába alól az irodalomtörténet szilárd talaja, egyszerre elveszti biztos látását, s határozott szempontok nélkül, megbizhatalan esztétikai érzékkel, egyéni szeszéllyel, s ami a legnagyobb hiba, erős elfogultsággal festi meg nagyon vázlatos képét. A legvégén pláne

¹ A *Porából megélemedett Phoenix* nem megélemedett, hanem megéledett. Úgy látszik Dugonics kiadásának ez a hibája kiirthatatlan, épen úgy mint az a közhely, hogy br. Eötvös regénye, *A nővérek* neveléstani regény. Gárdonyi regényének címe nem a «Lélek rabjai», hanem *Isten rabjai*. Hogy a szakirodalomban jártas Érdy tanár Gábor Ignác verselméletéért lelkesedik, Horváth János legújabb kritikája után, «felette csodáltam».

csak «kapkodva és össze-vissza beszél», mint maga is elismeri (346). Itt igazán sokat markol s majdnem semmit se szorít.

Ezzel a résszel főlöszlegesen hosszasan foglalkoznunk, elég lesz jellemzésére néhány példa.

Herczeg Ferenc szerinte csupa ész-ember, semmi melegség, szeretet sincs benne, darabjaiban «komoly problémával nem szeret szembenézni». Igaz, hogy Molnár Ferencért sem lelkesedik túlságosan: «ő a legpolgáríbb író», de mégis «csodálatraméltó művész, ő aki irodalmivá és magyarrá nemesítette (!) a pesti nyelvet», ezért bizonyára rászolgált arra az öt lapra, melyet a szerző neki az igen szűkreszabott keretben kiutal. Szomory Dezső is két lapot kap: «őt mint elbeszélőt és drámaírókat külön fejezetnek kell tekinteni a magyar irodalom történetében». (!!) Nyelvét kissé túlságosan egyéninek tartja, de azért arra az eredményre jut, hogy «örülhetünk, hogy van egy Szomory Dezsőnk, és örülhetünk annak is, hogy nem próbálták utánozni». Ennek a kettős örömnnek elsejét átengedjük a szerzőnek («legyen neki»), a másodikban lelkesen osztoznunk.

Vargha Gyuláról három sort ír, Kiss Józsefről ellenben ugyanannyi lapot, s lelkesen állapítja meg, hogy *Jehováját* és zsidó-tárgyú balladáit önképzőkörökben és református papi házakban szavallták. «És ezen csak a mai elvadult időkben lehet csodálkozni», mondja a ,keresztény kurzusra' célzó elkeseredett és ,lesujtó' oldalvágással.

Adyról természetesen csak magasztaló szavai vannak, hiszen bármilyen csekély kritikát szentségtörésnek tartana, Babitsot is csak dicsérni tudja. Ezt az egyoldalúságot még megbocsátjuk neki, hiszen tehetségekről van szó, de azt már nem, hogy az ,emigráns' Balázs Bélának és Gellért Oszkárnak is tíz-tíz sort szentel. Kassák verseit nem érti, ami megnyugtat bennünket, mert mi sem értjük, de azért szocialista mérnökével egy lapon keresztül magyaráztatja rejtett szépségeiket.

Különben a ,baloldali' írók megítélésében sincs kellő mértéke, Kaffka Margittal pl. néhány hideg sorban végez, Móricz Zsigmondot csak bágyadtan dicséri, de Földi Mihály értéktelen fércmunkáját, a *Sándor és Sándort* kiemeli és lelkendezve ír Révész Béláról. Hogy néhány ,jobboldali' keresztény írónak is juttat egy-két jóindulatú sort, az nem nagyon változtat az áttekintés egyoldalú és hamis voltán.

De bírálatunk máris hosszabb a kelleténél, végeznünk kell.

A szerző azért írta könyvét, hogy «az irodalomnak» forrongó, lüktető, változó «életét» feltüntesse, «úgy ahogy a mai lelkekben él»: Helyesebb lett volna azt írnia, hogy egy író- és olvasó-kisebbség lelkében. Bár még így sem volna igaz, mert ez a kisebbség nem lelkesedik úgy régi irodalmunkért, mint Érdy professzor.

A regényformát, noha a szerző francia mintákkal, sőt Platon dialogusaival igazolja jogosultságát, nem tartjuk szerencsésnek. Aki regényt keres benne, annak unalmas, mert mégis csak irodalomtörténet, aki meg az irodalom történetében akar komolyan tájékozódni, annak meg túlságosan regényes, vagy mondjuk inkább, túlságosan hírlapírói.

SZINNYEI FERENC.

Kortársaink. Szerkeszti: *Hankiss János.* 1. szám: *Juhász Géza: Babits Mihály.* 8-r. 47 l. — 2. sz. *Szondy György: Csathó Kálmán.* 39 l. — 3. sz. *Zsigmond Ferenc: Herczeg Ferenc.* 44 l. — 4. sz. *Juhász Géza: Móricz Zsigmond.* 48 l. — 5. sz. *Hankiss János: Tormay Cécile.* 48 l. — 6. sz. *Ruzitska Mária: Zilahy Lajos.* 45 l. — Budapest, Studium kiadása.

Ez az új vállalat az élő irodalom felé forduló érdeklődés szolgálatára indul meg, s egyszersmind értékes dokumentumokat akar gyűjteni egy későbbi kor irodalomtörténete számára. Így vesszük ki a szerkesztői előszavából, melyben a határozott szerkesztői program s a konkrét célkitűzés némileg elsikkad a stílvirágok közt. Ennél többet komoly számvetéssel aligha várhat vállalatától, és különösen nem várhatja azt, hogy az irodalmi közvélemény kialakulását meggyorsítja, s ezzel «kissé hozzájárul az irodalmi élet gyorsabb ütemű kibontakozásához is».

Kitűzött célját olyan módon akarja elérni, hogy elsősorban kalauzt akar az olvasó kezébe adni, mely nem ítél, hanem megértet; mint a baedeker, csak előkészít az élvezetre és megértésre. A hasonlat nem egészen szerencsés, mert a baedeker olyasmikről ír, amikről már általános értékelés alakult ki, s már magának a névnek említése fölidézi a köztudattá vált értékelést. A ma íróira vonatkozólag ez hiányzik, s a legtárgyilagosabb ismertetés mögött is értékelést, ítéletet keres az olvasó. Kihangzik ez ezekből a füzetekből is, hozzá még nem is egészen megnyugtató módon, mert ahogy az ismertetett hat írónak egymáshoz viszonyított értéke a hat füzetből kiderül, az aligha felel meg ez írók objektív értékelésének. Ilyen egyenlenségek megelőzésére a szerkesztői lelkiismeret és tapíntat megtalálhatja a kellő utat, de nem engedhet korlátlan teret munkatársai rokonszenvének, mert különben a füzetekből kialakuló összkép zavaros lesz s kétséget ébreszt a vállalat megbízhatósága felől. Ha azt látom, hogy az irodalmi köztudat szerint igen kiváló íróknak hűvös tárgyilagosagra törekvő elintézésével szemben náluk semmivel sem nagyobbaknak fogytakozásaikat is kiválóságokká dicsőítő méltatás jogtalan előnyöket akar biztosítani — hogyan higgyek én ott kalauzom elfogulatlanságában? Tanulságos ebből a szempontból összevetni pl. a Csathó Kálmánról írt füzetet a Móricz Zsigmondról írottal.

Érthető, hogy a vállalat a nagyközönségnek mennél szélesebb köreit igyekszik megnyerni a maga számára, de sajnálatosnak tartanók, ha ez szolidaritása rovására történék. A szerkesztői előszavából «a kedvenc írójáért rajongó olvasó jogos és értelmes kíváncsiságának kielégítését», s a «ma íróiról a ma közvéleményének kikérdezését» emlegető mondatok, s főként az előkészületben levő füzetekről közölt névsor némi aggodalmat keltenek e tekintetben. Nem akarunk kipécézni egyes neveket ebből a névsorból, de fölöttébb kívánatosnak tartjuk kevesebb mellétekintetnek s több kritikának érvényesítését e tekintetben.

Ha céltudatos és lelkiismeretes szerkesztői irányítás érvényesül a vállalat további füzeteiben, jó hasznát láthatja irodalomtörténetünk is. Az eddig megjelent füzetekből kitetszően, szerzőik az életrajzi- s a műveket magyarázó adatokat maguktól az egyes íróktól szerzik, s így valóban sok érdekes és bizalmas részlet gyűjthetnek össze. Emellett tartalmi tájékoztatást nyújtanak a tárgyalt írók műveiről, ami helyes megoldásában igen nagy ügyességet kíván, s nem szorítkozhatik a tartalom lélektelen elmondására,

amint a füzetek nagyobb részében látjuk. Végül összeállítják a tárgyalt íróról szóló irodalmat. Nagy közönségnek szánt vállalatról levén szó, vitatható, hogy célszerű-e a teljes, nagyrészen semmitmondó hírlapi ismertetéseket tartalmazó irodalom közlése, vagy helyesebb-e ez irodalomnak csak értékeesebb termékeit állítani össze. Előadásban színességre, elevenségre törekednek, apró fejezetekre tagolják anyagukat, s az egyes fejezetek címéül a tárgyalt író egy-egy munkájának címét vagy jellegzetes mondását választják. Az előadás «színesség» egyik-másik füzetben rikító színekre, harmóniátlan színfoltokra visz. Keresett, erőltetett, nagyotmondó kifejezések halmozása még nem «színesség».

Ami az egyes füzeteket illeti, az 1. számot Babits Mihályról Juhász Géza írta. Maga is bevallja, hogy a költőt az emberből akarván megmagyarázni, elsősorban Babits vilásképe érdekelte, s ehhez mérten háttérbe szorult az irodalomtörténet voltaképeni feladata: annak a vizsgálata, hogyan s minő sikerrel tükröződik e világgép az egyes alkotásokban. Tanult, s általán ítéleteiben is, kifejezéseiben is jóízű író, de hőse iránt érzett szeretete gyakran elfogulttá teszi. Babitsban aligha láthatjuk a magyar középosztály, tisztviselő-rétegeink érzésvilágának költőjét s némi ellenmondás látszik abban az állításban is, hogy Babits Arany hagyományait folytatja, de inkább Vörösmartyval rokon. Vajda Jánosról aligha mondhatjuk, «hogy első városi költőnk» (hisz egész lelkével a természetben élt) s azt, hogy ő indította meg Arany iskolája ellen azt a harcot, melyet Adyék vittek diadalra. Költészete sok mindenben eltért a jelentett Arany irányától, de bevallottan harcban nem állt vele szemben. Az túlzás, hogy 1913-ban Angyal Dávid megröptte Horváth Jánost, amiért néhány méltányló szót mert ejteni Babits legjava irodalmi tanulmányairól.

Az az elfogultság, mely Babitsról szólva nem lépte túl a rokonszenveség határait, a szerzőnek Móricz Zsigmondról írt füzetében már erős túlzásokba téved. Csupa szuperlatívuszban ír Móricz munkáiról. Egymást érik az ilyen kifejezések: monumentális, remekmű, felülmúlhatatlan kedvességű, páratlanul értékes, stb. Mindjárt Móricz jelentőségének megállapítása is mértéktelen túlzás. «Sikerült olyan egyetemes képet rajzolni a magyar életről, amely a múlt században nálunk uralkodó esztétikai felfogás miatt megvalósíthatatlan lett volna. A külföldi irodalmakban is Shakespeare szabadszájú művészetéig kell visszamenni a tragikum és humor, a féktelen szenvedély és sokoldalú jellemzés hasonló arányaiért». Ez a mértékegység az egész tárgyaláshoz. Bizonyos ellenmondás látszik abban, amivel Móricz egyéniségének lényegét meghatározza: «a nyugodt humorú szemlélődésbe fojtott lázongás». Szomorú volna, ha Turi Daniban, a *Sárarany* hőseiben csakugyan «korunk Toldiját» kellene látnunk; az pedig az érzékszervek némi indiszpozíciójára vall, ha Móricz regényköltészetét «a magyar szépliteratúra virágoskertjé»-ben épen a liliummal példázza.

Szondy Györgynek Csathó Kálmánról írt füzete egyenletesen, jól folyóan, helyenként érdekesen van írva, de a többi füzet hangjához viszonyítva meglehetősen hüvösen szól hősről. Ez nem baj, de akkor a többi se áradozzék. Értékeléseiben van bizonyos egyenletlenség, így pl. értékénél kevesebbre becsüli Csathó Kálmán regénytrilógiáját. Az ilyen kifejezés, ha nem mal'cia akar lenni, nem mond semmit: «Csathó ennek a világnak Dickense, dickensi

humor és meseszöveg-művészet nélkül». Ha hiányoznak belőle épen légjellemzetesebb sajátságai, miért mondja akkor Dickensnek? Az, hogy «Csathó Kálmán nem romantikus, csak szentimentális» — nemcsak merész, hanem igazságtalan általánosítás is. Legértékesebb a füzetben a Csathó Kálmán munkáiban kimutatható élményi elemek összeállítása — kérdés azonban, mennyire volt ebben a tekintetben a szerző segítségére Csathó Kálmán.

Zsigmond Ferenc nem akarta a terjedelem korlátozott volta mellett Herczeg Ferenc művészetét minden oldalról kimerítően méltatni. E helyett Herczeg tehetségének anyajellegét, erős tudatosságát, vizsgálja, főként három téren: témaválasztásában, alakító-művészetében és stílusában való érvényesülése szempontjából. Nem egy helyt érezzük, hogy mondanivalóinak szűk térre szorítása mennyire kényelmetlen az író számára, s talán ebben találja magyarázatát az is, hogy az egyébként lendületesen, s talán ebben szerző előadása itt gyakran válik pedánsan magyarázgatóvá. Az, hogy «Herczeg írói témái között s a bennük szereplő embertípusok és cselekvénymotívumok között nincs úgyszólván egy sem olyan, amely pl. Jókai költészetében elő ne fordulna» — még az «úgyszólván»-nal kifejezett fenntartás mellett is merész általánosítás. Egyébként Herczeg alakító tehetségének elemzésében nagy szabotossága mellett sok finomság is van.

Hankiss János Tormay Cécile-ről írt füzetében nagy elmélyedéssel igyekszik megvilágítani tárgyát. Előnyére vált volna, ha legalább ő maradt volna hű a szerkesztői programnak ahhoz az ígéréthez, hogy csak ismertet és nem értékkel. Lépten-nyomon a hódolatnak egy-egy virágát ejti a kiváló írónő lába elé; neki tulajdonítja «az élettelennek nevezett dolgok életé»-nek felfedezését; igazságtalanul s kissé fölényesen szellemeskedik Thomas Mannal, csak azért, hogy a *Régi ház* kiválóbb voltát bizonyítsa. Ami az írónő kezéből kikerül, közvetlenül és elkerülhetetlenül hat, mint egy antik szobor vagy egy firenzei ötvösmunka. Nála Petőfi «lázás tekintetének» említése is többet megértet, mint amennyit sok finoman elemző értekezés megmagyarázhatna; egyik alakjánál, Réz Andrásnál alig látunk mesteribben rajzolt parasztot. «Ezzel a keveset beszélő, gesztusokban szegény paraszttal többet tudunk meg a magyar alföldi lélekről, mint egy egész csomó adomázó, kacskaringósnyelvű, agyonkomplikált gondolkozású falusi Rómeóval, Othellóval vagy pláne Don Juannal». Társalgásban igen kedvesen hangzanak, de komoly becsvágygal készült munkából kirínak az afféle finomkodó, hasonlításban nem szerénykedő bókok, hogy az írónő készülő munkája szinte michelangelói freskót ígér, vagy hogy egyik mondásának Maeterlinck is örülne. Előadásában sok a keresettség, szépelgés vagy képzavar. Annak a nem valami tapintatosan fogalmazott állításának indokolása, hogy «az Akadémia eredetileg másnak szánt Péczely-díját ennek a regénynek (*Régi ház*) kellett kiadni, annyira nyilvánvaló volt értéke és jelentősége» — nem fejele meg a valóságnak. A bizottság az 1913—1914. évre szóló Péczely-díjra a legérdemesebbnek Ferentzi Magda társadalmi regényét ítélte, de mivel az Akadémia ügyrende szerint társadalmi regény csak akkor kaphatja a jutalmat, ha nincs jutalmazható történeti regény, a jutalomra a multban játszó *Régi ház*at ajánlotta, de hogy az értékesebb regényen ne essék sérelem, azt ajánlotta, hogy találjon módot az Akadémia Ferentzi Magda regényének kiténtetésére. (V. ö. Beöthy Zsolt jelentését,

Akad. Ert. 1916: 157—160. l.) Az Akadémia ily értelemben határozott. (L. u. o. 148. l.) Jó lett volna, ha a szerző, mielőtt burkoltan meggyanusította volna az akadémikusokat, előbb megnézte volna a forrásokat. Mindenki másnak, ki e témáról ír, furcsa lenézése szólal meg könyvészeti vázlatához írt jegyzetében: «megnyugtathat az a tudat, hogy a rávonatkozó cikkek legnagyobb részét nem értékük, hanem csak a könyvészeti teljesség kedvéért lesz érdemes számontartani».

Legkevésbé sikerült Ruzitska Mária füzete Zilahy Lajosról. Rendszeretlenül szétterjengő, lényegtelen dolgokra ki-kitéregető, külsőségeknél maradó, Zilahy költészetének lényegéből vajmi keveset sejtető dolgozat ez. Ő még inkább beleesik a kritikátlan elfogultságba, mint társai. Azt írja egyebek közt, hogy Zilahy egynéhány versével is örökre emlékeztetettette volna nevét, vagy hogy olyan mélyen megrázó színekkel és hangokkal tudja a szerelmet megeleveníteni, mint előtte és utána (!) talán egyetlen írónk sem.

A füzeteket kiadjuk, a Studium, tetszetős, gondos kiállításban bocsátotta közre.

HAJDU ZOLTÁN.

Bariska Mihály: Gróf Széchenyi István és a francia irodalom. Budapest 1928. (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest. 4.) 93 l.

A fiatal szerző alaposága nagy dicsőretet érdemel. Kitűnően ismeri Széchenyi munkáit és a Széchenyi-irodalmat. A legnagyobb filológiai pontossággal kutatja ki nemcsak a francia irodalom, hanem a franciaországi élmények hatását is Széchenyire. Azonkívül igen érdekes fejezetben foglalkozik azzal a kérdéssel, minő hatása volt a francia forradalomnak Széchenyire. Általában véve finom érzeke van oly kényes kérdések megoldása iránt, mint aminők az irodalmi és lélektani hatások megállapításához fűződnek.

Mindamellet látszik, hogy még kezdő, s így nem kell csodálnunk, hogy nem mindig találja el a helyes utat.

A 6. lapon Széchenyinek azzal az 1815-iki naplójegyzetével foglalkozik, mely sorsdöntőnek nevezi a naplóíró második franciaországi tartózkodását. Szerzőnk itt elfogadja Zichy Antalnak azt a magyarázatát, hogy Széchenyi azért nem volt megelégedve ekkor franciaországi élményeivel, mert «szabadelvű nézetei kevés rokonszenvet gerjesztettek». Hibás magyarázat. A «sorsdöntő» jelző egészen más belső élményekre vonatkozik. Hiszen «szabadelvű nézetei» 1815-ben nem jutottak oly fordulóhoz, melyet döntőnek nevezhetünk.

A 20. lapon szerzőnk fejtegeti, hogy miért szerette Széchenyi Montaigne-t. «Mindketten» — úgy mond — «szorgalmas elemzői, boncolói a saját lelküknek. Ez a rokonság magyarázza meg, miért lett Montaigne a legkedveltebb írója». Ebben van valami igazság, de a magyarázat mégsem elégséges. Széchenyi maga is moralista író volt, s így nagyra becsülte Montaigne lélektani és moralis elmélkedéseit tartalmuk és formáik miatt. Azután az ő háborgó lelke Montaigne szkeptikus derűtségében vigaszt és megnyugvást keresett. A 25. lapon igen is sokat tulajdonít szerzőnk Montesquieu hatásának. Széchenyinek az a főelve, hogy «a lehető legnagyobb rész jóléte az országlás tökéletessége» nem Montesquieu, hanem inkább Bentham

hatása alatt kelekezett. A 42. lapon szerzőnk azt tanítja, hogy Széchenyi ironiája «részen voltaire-i vonás». Nem az. Széchenyi ironiája lelkének saját-ságaiból érthető meg leginkább és lényegesen különbözik Voltaire-étől. Az 51. lapon közölt Rousseau-idézet valóban hatott Széchenyire, de még sem mondhatjuk, hogy a közvélemény nagy jelentőségét Széchenyi Rousseau-tól tanulta. Hogy Széchenyit a nemzeti érzés és sajátosságok megbecsülésében megerősítette mind az, amit Mme de Staël munkáiban olvasott, az ismeretes. De szerzőnk ezt a hatást helytelenül emeli ki, midőn a Staël idézetek után ezt írja: «Ezekben a francia idézetekben Széchenyi legsajátosabb gondolatának egyik francia forrására lelünk. Az 1825-iki országgyűlés elején azonnal meglátja, hogy legelső teendő a nemzetiség erősítése» (56. l.). A Széchenyi és Kossuth polémiának magyarázatát Girardin *Etudes Politiques*-jának hatá-sából meritenünk nem okvetlenül szükséges. (67. l.) A «betartott igazság» nem jó magyarság (u. o.). A 77. lapon szerzőnk Thiers-t nevezi Thierry helyett a *Histoire d' Attila* szerzőjének. Nem helyes azt mondanunk, hogy a *Blicknek* kifakadása a Dei gratia monarchia ellen a francia forradalom hatására vezethető vissza. (83. l.) Széchenyiből itt csak az elkeseredés beszél, nem a forradalmi érzés.

E hibák ellenére is Bariska munkája igen sikerült. Rousseau hatását alaposabban fejtegeti, mint az eddigi Széchenyi kutatók. Más francia írók hatására is figyelmezteti az olvasót. Amit Széchenyi könyvtárának lapszéli jegyzeteiből közöl, annak Széchenyi életrajzírója nagy hasznát veheti.

Szerzőnk ez első munkájában oly lelkiismeretes és élesen megfigyelő kutatónak mutatkozott, hogy még sokat várhatunk tőle.

ANGYAL DÁVID.

Lugosi Döme: Kelemen László és az első «Magyar játszó színi társaság.» Makó. Csanád vármegye közönsége. 1927. 228. l.

Ez a könyv, az első magyar színész-társulatnak s az első magyar színigazgatónak élettörténete, szokatlan jelenség irodalmunkban: nem hivatalos irodalomtörténetírónak műve, hanem egy lelkes irodalombaráté, s ezt megítélésénél nem szabad szem elől tévesztenünk. Nagy ambícióval, nagy szorgalommal készült, de megérzik rajta, hogy szerzőjének nincs kellő gyakorlata. Innen erednek fogyatkozásai. Nem hallgathatjuk el őket, de készen tartjuk számukra a mentséget. Gyarló elsősorban a mű szerkezete. Az anyag elrendezésében merőben az időbeli egymásután a szerző vezető szempontja, s hozzá még nem is évek, hanem hónapok szerint csoportosítja az eseményeket. Maga is érezte eljárása kezdetleges voltát s előre mentegeti «krónikaszerű» tárgyalási módszerét az előszóban. A krónikaszerűséget — helyesebben: annales-szerűséget — még megbocsátanók, ha épen a szigorú időrend miatt nem válnék gyakran a tárgyalás homályossá vagy épen áttekinthetlenné. Hasonlóképen megérzik a szerző műkedvelő volta a könyv stílusán. Az előszóban ráolvassa Bayer József-re, hogy «hiányzott benne a formázási képesség» (4. l.). Valóban Bayer nem volt íróművész, de aki ezt a vádat ilyen formában le tudta írni, annak nincsen joga másnak alakító-képessége felett pálcát törni, annál kevésbbé, mert könyvében nagy szám-

mal bukkanunk egyéb fülsértő barbarizmusra is. («Valószínűsített motívumok» 14. l.; — «színdarabfordításai azt valószínűsítik» u. o.; — «a bibliofilek grangerizált ritkaságai» 20. l.; — «leszerződöt» 24. és 67. l.; — «a demokratikus eszmék kitolásával közös családokba ülni a magyar intelligenciát» 31. l.; — «előlelettől eltekinteni» 34. l.; — «megjelent egy próbán és hangosan kifogásolta annak levezetését» 57. l.; — «kiadásai folytán ragaszkodott az igazgatói álláshoz» 59. l.; — «e lapvélemény leközlését» 76. l.; — «az ingóságokról újabb leltárt fektessen fel» 94. l., stb.)

Vannak azonban Lugosi Döme könyvének érdemei, még pedig igazi tudományos érdemei. Hősének tragikus pályáját és az első magyar színjátszó társaság szomorú sorsát a tárgyra vonatkozó irodalom gondos felhasználásával és szorgalmas levéltári kutatások alapján rajzolja meg, részletesebben és megbízhatóbban, mint az eddigi pályaképek. Az úttörő kutatóknak, főként Váli Bélának és Bayer Józsefnek kutatásait számos új adattal szerzi meg s így Kelemen életének és társulata küzdelmeinek sok, eddig homályban maradt mozzanatát megvilágítja. Műve igazi forrásmű, kitölti az irodalom- és színészettörténet egy részét: ezért a szerzőt megilleti a tudomány elismerése.

Kár, hogy módszeresen végzett kutatásait nem tudja époly módszeresen közölni. Kivált forrásai megjelölésével van baj. A szövegben pontosan megjelöli az egykori folyóiratokból való idézetek és kivonatok helyét, de hogy egyéb új adatait honnan vette, s hogy általában melyik adata új, arról nem ad számot. Úgy kell kitalálnunk a szövegből, hogy ezek az új adatok egészen megbízható forrásokból erednek, legnagyobbbrészt különböző hatóságok (helytartótanács, vármegyék, városok) jegyzőkönyveiből és egyéb irataiból, de hogy ezeket az írásokat melyik levéltár, milyen jelzés alatt őrzi, azt a szerző elhallgatja. Hiszen ha a nagyközönségnek szánt, tudománynépszerűsítő műről volna szó, senki sem akadna meg a forrásmegjelölés hiányán, de ez a könyv szerkezeténél és előadásánál fogva nem való a nagyközönség kezébe, csak a kutatókéba, azok pedig nagyon megérik a forrás megjelölésének hiányát. Nem annyira ellenőrzés kedvéért volna rájuk szükség — a munka alapossága és megbízhatósága nyilvánvaló — mint inkább a további kutatás előmozdítására.

A könyv így is, hibáival, tiszteletreméltó és hasznos alkotás.

CSÁSZÁR ERNŐ.

A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke.
Összeállította *Brisits Frigyes.* (Budapest.) M. T. Akadémia, 1923. K. 8-r. 396 l.

Nem volt még a kezemben megtévesztőbb című tudományos könyv, mint ez az állítólagos *Jegyzék*. Amit Brisits még az igazi tudósoknál is szokatlanul nagy szerénységgel jegyzéknek nevez, az valóságban egészen más, sokkal több: megbecsülhetetlenül értékes *apparatus criticus* Vörösmarty költői munkáihoz. Nem is a nagy közönség számára készült, muzeumi katalógusnak, hanem a tudósoknak, tudományos segédeszközül.

A könyv, mai formájában, nem is sejteti, milyen fáradságos munka eredménye. Brisitsnek először a M. T. Akadémia birtokába került óriási

Vörösmarty-kézirat tömeget rendeznie kellett, összefoglalni az együvé tartozókat s kiválogatni belőle azokat, amelyek Vörösmarty költeményeinek szövegét adják, egész terjedelmükben vagy töredékiesen. Ekkor tűnt ki a kézirati anyag rendkívüli gazdagsága. Nyolc nagyobb elbeszélő költemény, kilenc eredeti és három fordított dráma, hatvanöt kisebb költemény s még tizenhét epigramma van előttünk, részben csak némileg eltérő szövegben, mint ahogy a kiadások adják, részben egészen más szövegben, sőt, kivált a drámák között, ismeretlen fogalmazások vagy épen ismeretlen drámák is vannak. Így megvan a következő drámáknak eddig nem ismert első kidolgozása: *Salamon, Zsigmond (Horvát zendülők c. alatt) Hábador, Bujdosók, Csongor és Tünde* (három kéziratban; *Csongor* neve eleinte *Divör*; majd *Kármány, Tündéé Himál*: mennyivel költőibben hangzanak a végleges nevek!) *Kincs-keresők, Aldozat, Czillej és a Hunyadiak*. Egyik-másik változat annyira eltér a végleges szövegtől, hogy a variáns lectiók 40—60 lapot foglalnak le, a *Salamon*, a *Horvát zendülők* s a *Bujdosók* régi szövegének lenyomatására meg épen nem futotta a tér. Sőt ami mind ennél érdekesebb, egy egészen új Vörösmarty-dráma is előkerült, a *Hunyady László*. Négy változatban bírjuk, de mindegyik csonka vagy épen töredék.¹

Ezeknek a változatoknak, s még fokozottabb mértékben a lírikumok régibb szövegezéseinek, igazi jelentőségük az, hogy segítségükkel mélyen bepillanthatunk Vörösmarty alkotó művészetébe, megleshetjük azt a folyamatot, amelyen át az egyes költői művek végleges alakjukat nyerték. Ez a folyamat gyakran hosszú és kínos volt, nekilendülések és elernyedések után, akárhányszor négy-öt fogalmazáson keresztül, ért célhoz a költői képzelet — de az eredmény megérte a fáradságot. Megnyugtató és fölemelő érzés kíséretében éljük végig a költővel lelki erőfeszítésének egyes fázisait, mert látjuk, amint az érzés, a gondolat kifejezése fokozatosan tisztul: egyre határozottabb, színesebb, plasztikusabb lesz, hogy a legművészebb alakban kristályosodjék ki. S emeli e változatok jelentőségét, hogy Vörösmarty költészetének majd minden jelentékeny termékére világot vetnek: szerepelnek eredetibb szövegükkel többek között a *Szilágyi és Hajmási*, a *Szózat* (két szövegezéssel), a *Merengőhöz*, a *Gondolatok a könyvtárban*, a *Hymnus*, a *Sors és a magyar ember*, a *Szegény asszony könyve*, a *Jóslat*, a *Vén cigány*, s a költő utolsó verse is, a *Fogytán van napod*.

Brisits, tudatos szerénységgel, nem nyúlt bele abba a munkába, amelyet Gyulai Pál már elvégzett, s a nyomtatott szövegek egymás közti eltéréseit nem állítja össze. Az ő célja az volt, hogy megvilágítsa azt az utat, amelyet a kialakuló vers megtett első alakjától kezdve addig a pontig, amikor a költő méltónak tartotta arra, hogy kiadja kezéből és a nyilvánosság elé vigye. Hogy a már egyszer magáénak elismert költeményt később, megjelenése után, hogyan változtatta, szépítette a költő, azt Brisits nem vizsgálja, mert a kiformálásnak erről a végső fázisáról, könnyű tudomást szerezni Gyulai kiadásából. A korábbi fázisokat kitűnően megállapítja Brisits könyve.

¹ A drámának ezen változatait az IK. legközelebbi füzetében közöljük.

A kötet végén beszámol Brisits a kézirati anyag prózai feléről. Nem közli a dolgozatokat, csak a címüket sorolja föl — úgy látszik, sok értékes anyag rejlik itt is: Gyulai kiadásából hiányzó cikkek, tanulmányok, kritikák és töredékek. Ez utóbbiak sorából különösen érdekes lehet Vörösmarty legkiválóbb tragédiájának, a *Marót bánnak* egy töredéke, amely arra vall, hogy a tragédiának volt egy előbbi, ismeretlen kidolgozása.

Külön fölívom a figyelmet a kötet előszavára. Brisits itt az *Előszó* igénytelen címe alatt, a rideg beszámoló adatai közé egypár igen finom megfigyelést rejt: a változatok és a végleges szövegek összevetése alapján jellemzi Vörösmarty dolgozó és alkotó módját. Ezek a megállapítások mutatják, hogy Brisitsben megvan az irodalomtörténetírónak egy igen értékes adománya: bele tudja magát élni a teremtő költő lelkivilágába s be tud hatolni egyik legnagyobb emberi misztériumba, a művészi képzelet munkájába.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

Csahihen Károly: Drámatróink. Bpest, Stephaneum, 1927. K. 8-r. 46 l.

Erről a kis füzetről nem illenék az IK. lapjain szólni. Már a célkitűzése fölmentene attól, hogy tudományos bírálatot mondjunk róla: «Én arra a kérdésre törekszem megfelelni, hogy a magyar drámaírók 1867 körül a korcs, avagy a valódi fajok művelésében buzgólkodtak-e inkább, illetve termékeik által értékben súlyedtek, avagy emelkedett-e drámairodalmunk?» (3 l.) Könnyű, de meddő munka volna nagy tudományos apparátussal igazolni, hogy a kettős kérdésre adott felelet, maga a kis munka, semmivel sem ad több tudományt, mint amennyit a célkitűzés alapján várunk. Első fele, tíz lapon a magyar dráma története Sztáraitól Madáchig, pusztán névjegyzék, egy dilettáns írónak sokszor naivul ható megjegyzéseivel fűszerezve; második fele az 1866-tól 1871-ig a Nemzeti Színházban előadott magyar drámák tartalma, mindegyik egypár kritikai megjegyzéssel színezve. Ezek a megjegyzések nincsenek eredetiség híján, nem ismert esztétikai ítéletek reflexei, de csak elvétve találók s a lényegre jóformán sohasem villantanak rá, mert a szerzőnek sem tudományos iskolázottsága nincs — ez a kisebb baj — sem ítélőereje. Egy második idézettel lezárhatjuk a kis mű árnyékdolgozatának megvilágítását: «A kevésbé szigorú forma könnyebbsége P. Szathmáryt oly cselekvényhez vezette, mely egészen híján van a drámaiságnak s oly hőshöz, ki már alapjában hibás.» (35. l.)

S hogy erről a pár lapnyi vázlatról megemlékezzünk, azt tesszük első sorban szerzője egyénisége iránti tiszteletből. Csahihen Károly nem tartozik a céhbellekhez, de nem együnket megszégyenítő ambícióval és kitartással tör a tudós koszorújára. Megírta két ízben is az irodalmi kritika történetét, megrajzolta a magyar líra fejlődését a legrégebb időtől 1867-ig: mindkettő tudomásom szerint még mindég az asztala fiókjában rejtőzik, de ő azért rendületlenül vágja azt a fát, amely csak nem akar kidőlni, hogy fejére hulljon az a bizonyos koszoru. Az eredménytelen jószándékról két ellenmondó élethölcseleti megállapításunk van: Johnsoné — szerinte a pokol útja jószándékkal van kiköveztve — és Propertiusé — nagy dologban elég az

akarat is. En, ha a szándékot tisztának látom, s Csahihené az, Propertiuszal tartok.

De van egy érdeme a *Drámaíróinknak*, s ezért rászolgált a számbavevésre: felsorakoztatja hat év magyar dráma termését, 28 művet. Hogy a pusztá időrendnél értékeesebb principiumot nem talál, azt tudományos münél hibáztatnók, így azonban örülünk neki, legalább rendben maradtak a drámák. S hogy röviden beszámol a tartalmukról, az is hasznos. Szóval a szerző mégsem végzett fölösleges munkát: ez az elismerés kijár neki.

CSÁSZÁR ELEMÉR.